

Tine Logar

## DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE

### V

#### ZANIMIV PROBLEM IZ SOLKANSKEGA GOVORA

Pri delu za Lingvistični atlas Slovenije sem v Solkanu in bližnji okolici — natančen geografski obseg bom podal pozneje — naletel na zelo zanimiv glasoslovni pojav, ki si ga zaradi preskopo zbranega narečnega gradiva dolgo nisem znal razložiti. Tu namreč  $\bar{a} < \text{psl. } \bar{a} \text{ in } \bar{e}, \bar{e}$  v dolgih zlogih v nekaterih besedah prehaja v  $\bar{ä}$  ( $\bar{ä}$ ), ki je hkrati edini zastopnik za psl. dolgi  $\bar{e}$ . Prehod  $\bar{a}, \bar{e} > \bar{ä}$  je za Solkan in okolico tako značilen, da že samo po njem Solkanca, če le odpre usta, povsem zanesljivo spoznamo, kajti kaj podobnega ne slišimo nikjer drugod v Sloveniji. In če kdo hoče opisati solkanščino, bo za ilustracijo prav gotovo navedel nekaj besed s tem tipičnim solkanskim razvojem. Na ta pojav sem trčil že pred leti, ko sem študiral govore po srednji in spodnji Vipavski dolini. Tedaj sem v Vrtovinu prvič slišal te reflekse. Kasneje sem jih registriral še v Batujah, Črničah, Oseku, Vitovljah, Šempasu, Ozeljanu, Prvačini, Vogrskem, na Gradišču, v Grgarju, Trnovem, Voglarjih in Solkanu, medtem ko so Dornbergu pri Prvačini, Renčam, Bukovici, Biljači, Mirnu, Vrtojbi in Št. Petru pri Gorici povsem neznani. Ko sem pred kratkim zapisoval za Lingvistični atlas Slovenije v Solkanu, kjer je po mojem mnenju tudi epicenter tega razvoja, sem končno na osnovi razširjenega izpraševanja razvozlal in razrešil to solkansko dialektično uganko. Prišel sem do naslednjih zaključkov:

1. Zahodno od črte *Vrtovin-Batuje* do črte *Grgar-Voglarji* pri Trnovem, na jugu pa do črte *Batuje-Prvačina-Vogrsko-Solkan* prehaja slov. poudarjeni  $\bar{a} < \text{psl. } \bar{a} \text{ in } \bar{e}, \bar{e}$  v slov. dolgih zlogih kakor tudi  $\bar{a}$  v izposojenkah iz nemščine in furlanščine v  $\bar{ä}$  ( $\bar{ä}$ ) vselej takrat, kadar je v njegovi neposredni sosesčini, bodisi pred njim, bodisi za njim soglasnik *m* ali *n*. Prehod  $\bar{a} > \bar{ä}$  je nastal torej samo v glasovnih skupinah  $\bar{a}m, \bar{a}n, m\bar{a}, n\bar{a}$ ; če tega pogoja ni bilo, je  $\bar{a}$  ostal. Presenetljivo je, da je razvoj  $\bar{a} > \bar{ä}$  v

opisanih pogojih nastal ne glede na to, če sta *m/n* tautosilabična ali heterosilabična.

Nekaj dialektičnega gradiva (zaradi pomanjkanja znakov pišem namesto *ð* le *þ*) naj te trditve ilustrira: *bolən, -a, dən < dān, lən, mālən, māša, sənə, žənem; əna, smo bəndali, brəna, dəm: dāš, dā; dəmo, dāste, dāia; damə, doməč, -a; fāntə, fəntə, -u, -i; fontəna, ɣubənca, izdən, -a, jəma, kəm, kamba, kəmən, kəmbərca, klənfa, komər, ləni, məcəxa, məcək, məxnem, məcək, məslo, məst, məti, məžem, -eš, možəna, lomər, oprən, -a; ostəŋki, paradəna, piščənc, pləmen, pobrən, -a, podɣəna, poznən, -a, predən, -a, prepełən, rəmo, səmc, sənka, skopən, -a, sləma, slən, -a, sləna, səukan: sukəna, srəm, šrəɣə, trəm, zažəŋ, -a, zbrən, -a, znən, -a, zorən, -a, Medəna, Kožbəna, Kozəna, Fojəna, Barbəna, L'ubləna itd.*

Na drugi strani pa se govori: *āida, āršt, bāba, bāfə, bāla, bārba, bārieč, bəriāča, blāta, borotāc, borotāt, brāda, brāta, cāina, čakam, dālč, dlāka, drāya, fāyla, ɣāria, ɣlāwa, ɣrāst, jāicə, jāpno, kəuəcmar, kəuka, kərwāč, kuādər, lāčən, lāibən, lās, lāstvarca, lāštra, lavandārka, mlāda, muštāfə, nāncər, nezāt, ofāwa, pālk, prāsc, rāda, rāse, sāpa, šāyra, šāldu, šāpu, šiārpa, škərtāca, tāta, tawāia, tərkaī, vərčāwaš, vrātə, zdrāwa, zlāta, žāba, žāyənca itd.*

2. Kratko poudarjeni slov. -āt, ki se je v primorščini v novejšem času podaljšal, tudi v opisanih pogojih ni prešel v *ð*: *dlān, fānt: fānta, ɣuānt: ɣuānta, nās, nām: səz nəmi; nāš: nəša, pānt: pānta, škānt: škānta, štramāc, tām, wām: səz vəmi* itd.

3. V celem sem ugotovil samo 4–5 besed, kjer zgoraj omenjeno pravilo ne drži: *bānda, fərminānti, šmārnica, māma* in *uəl'nāk*. Če ta izgovarjava res drži, potem gre v prvih dveh primerih morda za mlajše izposojenke ali celo za vpliv literarne italijanščine, pri tretjem za vpliv cerkve, medtem ko za četrti in peti primer razlage ne vem.

4. Na vsem omenjenem ozemlju prehaja tudi vsak *ē* v *ð*, ne glede na to, kakšna je njegova neposredna soseščina: *dəblo, ɣladat, ɣrəm, -š, jətrə, jəza, kləla, napəta, potəɣnu, pəta, pərvəzala, poɣladala, pləšem, pətak, pəst, prədəm, stəɣnu, təška, teləta, trəse, vənči, uzəla, začəla, zəta, žəla, žrebəta, Bəta, Bəskə* itd.

5. Ozemlje z *ð < ē* je tako rekoč z vseh strani (razen v Vipavski dolini pri Vrtovinu, kjer se *ð < ē* stika neposredno z notr. *ie < ē*) obdano z ozemljem, kjer govorijo *ā < ē*.

Takšno je dialektično stanje na tem primorskem področju.

Če upoštevamo dejstvi, da je na eni strani prehod *ā > ð* vezan na soseščino nosnega konzonanta in da je na drugi strani ozemlje *ð < ē*

obdano z ozemljem  $\bar{a} < \bar{e}$ , mislim, da lahko trdim tole: Nekdaj se je tudi na ozemlju, kjer se danes govori  $\bar{a} < \bar{e}$ , govorilo  $\bar{a} < \bar{e}$ , le da je ta  $\bar{a} < \bar{e}$  še vseboval močan nosni element. V Solkanu in okolici se je potemtakem ob času prehoda  $\bar{a}m, \bar{a}n, \bar{m}\bar{a}, \bar{n}\bar{a} > \bar{a}m, \bar{a}n, m\bar{a}, n\bar{a}$  še govoril nosnik  $a$ , kot se n. pr. govori še v današnji podjunščini, in prav nosni element, ki sicer ni bil pred  $\bar{a}$  ali za njim, temveč njegov sestavni del, del njegove narave, je povzročil prehod  $\bar{e} > a > \bar{a}$ . To je zaključek, ki je po mojem mnenju edino mogoč in nedvoumen.

S tem je, mimogrede povedano, podano tudi etimološko izhodišče za razlago dveh substratnih krajevnih imen na pobočju Banjške planote, ki doslej nista imeli svoje razlage in sta znani kot *Bate* in *Baske*, pa jih v Solkanu izgovarjajo *Bāta* oziroma *Bāska*. Solkanski izgovor jasno kaže na to, da moramo pri razlagi izhajati iz osnov  $*b\bar{e}t-$  in  $*b\bar{e}sk-$  in ne iz  $*b\bar{a}t-$ ,  $*b\bar{a}sk-$  ali  $*b\bar{a}t-$ ,  $*b\bar{a}sk-$ , kajti iz tega bi v solkanščini ne moglo nastati *bāta*, *bāska*. V  $*b\bar{e}t-$  se po Bezlajevem mnenju skriva antično ime *Veneti*, ki je po predromanski ali substitucijski fonetiki prešlo v  $*v\bar{e}nt- > *b\bar{e}nt- > *b\bar{e}t-$  in se v akuz. pl. glasilo v slovenščini  $*b\bar{e}t\bar{e}$ . To pa je tam, kjer prehaja  $\bar{e} > \bar{a}$ , dalo praviloma *bāte*, *bāt*, tam, kjer prehaja  $\bar{e} > \bar{e}$ , *Bēte/Bēt* (Levpa, Kal nad Kanalom, Banjšice itd.), v Solkanu in okolici pa *bāta*, kajti tam  $\bar{e}$  in  $-e$  reflektirata kot  $a$ . V imenu *bāska* pa se po Bezlaju skriva nekdanji pridevnik iz osnove  $*b\bar{e}t- < *v\bar{e}nt-$  s sufiksom  $-sko$ , torej  $*b\bar{e}t\bar{e}sk\bar{e}$ , ki se je popolnoma pravilno razvil v  $*b\bar{e}sk$ , to pa s končnico ak. pl. na Banjščicah v *bāske*, v Solkanu in okolici pa v *bāska*. Današnje krajevno ime *Bate* je torej po izvoru nekdanji etnik *Veneti* v slov. akuzativni obliki. Podobno, kot se je reklo n. pr. »*grem v Nemce*«, se je lahko govorilo tudi »*grem v Venete* — *Bāte*, *bāta*«. Tej razlagi ni oporekati niti z zgodovinskega niti z glasoslovnega stališča in je po mojem mnenju povsem sprejemljiva.

Zgodovinski zapisi so po prijaznem sporočilu prof. Milka Kosa za *Bate* tile: *Beht*, okoli 1200 (M. Kos, *Urbarji Slov. Primorja*, 109); in villa *Betach*, 1291 (Archeografo Triestino, nuova serie 14, 418; prim. Veda IV 407); *Betackh*, *Betockh*, 1300 (zapisano okoli 1500, kodeks B 534, fol. 314, 315, Drž. arh. Dunaj).

Po vsem tem tudi ni prav nobene težave pri razlagi adj. *banjški*, ki ga imamo v imenu *Banjška planota*, ter imena *Banjščice*. V Solkanu se ti dve besedi glasita *bějnski* in *bějnsce*, na področju pa, kjer  $\bar{e}$  reflektira kot  $\bar{a}$ , pa *bānški* in *bānšce*. Gre samo za pojasnitev *n*, ki ga v *Batah* in *Baskah* nimamo. Stvar je zelo preprosta. Pridevnik *banjški* je tvorjen

iz osnove *\*vent* s sufiksom *-io-* in *-isk-*, torej: *\*vent-j-isk-jo*. Razvoj je bil tu tale: *\*bečisk-jo > \*bānški* oziroma *\*bānški*, kajti *ē* se je na tem področju pred *č* razvil v *ān* oziroma *ān*, podobno kot v besedi *večjo > \*vānči/\*vānči*; *n* pa je pred *s* prešel v *ñ/iñ*, tako da smo v Solkanu dobili *bānški* in nato po asimil. *a* na *i* *bēnški*. Popolnoma identičen je bil razvoj pri refl. za *ā*, n. pr. v besedi *sukēnški* namesto pričakovanega *\*sukānški* (o razvoju *n > ñ* cf. Ramovš, Hist. gram. II, str. 90—91).

Ime *bēnšce* pa je nastalo iz pridevnika *bēnški* s sufiksom *-ica*: *\*vēnt-j-isk-ica > bēnščica*. Zgodovinski zapisi za *Banjšice* so: *Wonschitzer sup*; *Vnnder Wonnwitz*, *Ober Wannschitz* iz l. 1523 (cf. M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja II, str. 185—189) itd.

Zanimivo je vprašanje, kdaj se je v solkanščini izvršil proces *ā > ã*, kajti od rešitve tega vprašanja je odvisna tudi rešitev vprašanja, *do kdaj* je solkanščina še govorila dolgi *a*. Tu je jasno predvsem eno: pojav *ā > ã* se ni izvršil naenkrat, nenadoma, temveč je bil to proces, ki se je zaradi nazala v nekem približe nedoločenem času začel in trajal, dokler ni dosegel svojega današnjega rezultata *a*. Iz dosedanjega poznanja solkanščine in zbranega gradiva lahko rečem samo tole: podaljšanje primorskih kratkih naglašenih zaprtih končnih zlogov (tip *fānt > fānt*) je nastalo šele *po* času, ko je bil proces *ān > ān* že končan, kajti tega mladega *ā* tudi pred *n/m* ni zajel proces *ā > ã*, temveč je *ā* ostal. Vendar to še ni dokaz, da je prehod *ā > ã* bogve kako star, kajti znano je, da so podaljšave tipa *fānt > fānt* mlad primorski pojav.

Drugo še bolj zanimivo je vprašanje, zakaj je na tem geografsko primeroma omejenem ozemlju prišlo do pojava *ā > ã* v zvezi z nazalom. Mislim, da ni druge glasoslovne razlage kot ta, da je moral biti na tem ozemlju nazalni konzonant (oziroma element) posebno močan, kakršen drugod ni bil. Le tako je lahko absorbiral del kvantitete sosednjega vokala, nato pa tudi izpremenil njegovo naravo (*ā > ǣ > a > a*). V tem bi bila tudi razlaga, zakaj se je nazalni vokal na tem ozemlju obdržal mnogo dlje kot drugod, morda prav do najnovejšega časa.

Seyeda se bo vsakdo pri tem vprašal, *od kod* ta njegova moč. V odgovor lahko rečem samo to, da je pojav razširjen na področju, ki je bilo še dolga stoletja po naselitvi romansko ali romansko-venetsko, ne pa slovensko. O tem nam pričajo številna krajevna imena. Ni izključeno, da so govorili predslovenski prebivalci v teh krajih močne nosne konzonante, ki so jih ob slovenizaciji prenesli tudi v slovenščino teh krajev. Vendar je to samo iz fantazije porojena hipoteza, ki je z ničimer dokazati ne morem.